

Keith Harvey

Das Kapital – en revolution av den politiska ekonomin

I april 1851 skrev Karl Marx till Friedrich Engels att ”[j]ag har kommit så långt att jag kommer vara färdig med hela den ekonomiska skiten inom fem veckor. Och när det är gjort kommer jag att göra ett utkast till ekonomin hemma och kasta mig in i en annan vetenskap på museet”. Men det tog inte fem veckor, det skulle ta sexton år av intensiva studier innan Marx kunde lägga sista handen vid *Kapitalets* första volym. Och då var han ändå inte färdig med ”den ekonomiska skiten”. Men det han åstadkommit var en revolution av den politiska ekonomin. Keith Harvey berättar här om *Kapitalets* tillkomsthistoria.

En kväll tidigt i april 1851 återvände Karl Marx hem från British Museum och skrev ett brev till Friedrich Engels som beskriver hans framsteg i studiet av den politiska ekonomin: ”Jag har kommit så långt att jag kommer vara färdig med hela den ekonomiska skiten inom fem veckor. Och när det är gjort kommer jag att göra ett utkast till ekonomin hemma och kasta mig in i en annan vetenskap på museet”.

Mer än sexton år senare levererade Marx en del av sitt löfte på en nedklottrad lapp till sin livslånga meningsfrände. ”Har just avslutat rättningen av bokens sista ark, så detta band är färdigt. Det var enbart tack vare dig som detta blev möjligt.”

Mellan dessa två brev hade Marx fyllt mängder av anteckningsböcker, samlat ekonomiska data och utsatt tidigare teori för att svidande kritik. Slutresultatet – *Das Kapital* – var hans fullbordade kritik av den politiska ekonomin med vilken han placerade arbetarklassens kamp på en stabil vetenskaplig grund.

Marx upptäckte på detta område var desto mer häpnadsväckande med tanke på de omständigheter under vilka de gjordes. Under 1852/3 Marx var tvungen att ägna sig åt att skriva ett försvar av sina tidigare kamrater som stod inför rätta i Preussen för sin verksamhet under 1848 års revolution. I början av 1860-talet var han tvungen att lägga över ett år på att motbevisa anklagelserna från ”Herr Vogt”.¹ Under den senare delen av denna period hjälpte Marx till att starta, och bli den ledande ideologen inom den Första internationalen. Dessutom fick Marx ägna värdefull tid och energi åt att skriva för *New York Daily Tribune* för vilket han tjänade en spottstyver.

Detta arbete tvingade ofta Marx pressa samman sitt teoretiska arbete till de tidiga morgontimmarna. Under större delen av dessa år hängde fattigdom och olyckor som ett mörkt moln över familjen Marx. Plågad av karbunklar och en försämrad leversjukdom led Marx bittert. Hans sons och ytterligare ett barns död vid födseln var andra nätt och jämt uthärdliga slag. Tvingad att stanna inomhus med skorna på pantbanken och permanent på flykt från fordringsägarna, gjorde Marx 1800-talets mest avslöjande vetenskapliga upptäckter.

Trots sina enorma bidrag inom politikens område – den proletära revolutionens strategi och taktik – var det med fullbordandet av den politiska ekonomins vetenskap som Marx gav sitt största bidrag till arbetarklassen. Med detta visade han sig vara, med Engels ord: ”Den största

¹ Politikern och filosofen Carl Vogt anklagade Marx för förtal, och den senare såg sig tvungen att bemöta anklagelserna. Se Mehrings [Karl Marx - hans livs historia, Del 2](#) som finns på *Marxistiskt Arkiv*. För en kortare redogörelse se Andrew Kliman *Marx's Struggle against Defamation: A 150th Anniversary Tribute to Herr Vogt*: <http://www.marxisthumanistinitiative.org/philosophy-organization/marxs-struggle-against-defamation.html>

tänkaren under den andra halvan av vårt århundrade.”

Varför började Marx att så intensivt studera den politiska ekonomin på hösten 1850? Engels anförtrodde att Marx inte läst och *”inte visste någonting om den politiska ekonomin”* som student i Berlin och Bonn. Marx själv sa att hans tid som redaktör för *Rheinische Zeitung* 1842 *”gav mig de första tillfällena att ägna mig åt ekonomiska frågor.”* Men vid denna tidpunkt var Marx i första hand en filosof och, till en början, en idealistisk sådan – en anhängare till Hegel. 1844, under sin exil i Paris blev Marx kommunist. Hans kritik av Hegels idealism, hans studie av den franska utopiska socialismen och kontakt med franska arbetarorganisationer förvandlade hans världsbild. Men Marx hade ännu att ställa sin politik på vetenskaplig grund.

Vid denna tidpunkt fördes arbetarnas sak fram som en ”moralisk” och ”rättvis” sak – det vill säga filosofiskt. Men 1845 bröt Marx radikalt med detta. Mellan sin exil i Paris och 1848 utvecklade Marx ståndpunkten att det var klasskampens logik och proletariats seger som skulle leda till störtandet av privategendomen och löneslaveriet. Dessa ståndpunkter fick en kraftfull sammanfattning i Kommunistiska Manifestet som publicerades 1848. Fastän de fortfarande inte sträckte sig bortom den befintliga politiska ekonomin hade Marx och Engels brutit med alla utopiska kommunistiska universalmedel.

Som Marx sa 1846: *”Kommunismen är för oss inte ... ett ideal som verkligheten måste anpassa sig till. Vi kallar för kommunism den verkliga rörelse som avskaffar sakernas nuvarande tillstånd.”* Under denna tidiga period utvecklade Marx också ett förhållningssätt till vetenskap som skulle prägla honom genom alla hans studier. Han hävdade att arbetarklassen borde och var förmögen att ta sig an vetenskap, särskilt politisk ekonomi. Han angrep fränt den underförstådda elitismen hos sina rivaler i den kommunistiska rörelsen vilka föraktade behovet av att undersöka teorins svårigheter till dess yttersta punkt.

Förhånande teori och mot den ställande spontan aktivitet, hade Weitling hånat Marx: *”de unga med sin hänsynslöshet agerar ofta mycket mer resonabelt än gamla människor med sin inbillade vishet ...”* I mars 1846 genmälde Marx att vända sig till arbetarna *”utan en strikt vetenskaplig tanke och en definitiv teori är liktydigt med att helt dumt och ohederligt spela predikant, så att ena sidan framstår som en inspirerad profet och den andra likt irriterande åsnor som lyssnar på honom.”*

Trots denna riktiga inriktning och attityd, opererade Marx med antagandet att den befintliga politiska ekonomin utgjorde den analysmetod som visade det oundvikliga i konflikten och nödvändigheten av en arbetarklass-ledd revolution. Händelserna 1848-1850 skulle fullständigt underminera denna tro.

Nederlaget för den revolutionära vågen i Europa tvingade Marx att ompröva sina idéer. Genom att överge Kommunistiska Förbundet sommaren 1850 handlade Marx utifrån något han hade insett mycket tidigare och som han senare sammanfattade på följande sätt: *”Min granskning (av Hegel) ledde mig till slutsatsen att varken juridiska förhållanden eller statsformer kan förstås i sig själva eller utifrån den så kallade allmänna utvecklingen av det mänskliga intellektet, utan att de har sina rötter i ... det borgerliga samhället och att det borgerliga samhällets anatomi måste sökas i den politiska ekonomin.”*

Även om Marx var medveten om detta som en generell ståndpunkt, var det händelserna själva 1848 som fick honom att inse hur föga utvecklad hans analys var av det *”borgerliga samhällets anatomi”*. Marx kom att bli kritisk till det *Kommunistiska Manifestets* ”politiska ekonomi” eftersom hans existerande korpus av ståndpunkter hade lett honom till att på ett

felaktigt sätt analysera den ekonomiska krisen 1847 som varit sporen för 1848 års revolutioner.

Han hade uppfattat krisen 1847/8 som ett förebud om kapitalismens slutliga kollaps. Senare kom Marx och Engels i själva verket att acceptera den som en ”normal” periodisk konjunkturcykel-kris genom vilken kapitalismen fortfarande expanderade i snabb takt. Ett betydande ekonomiskt uppsving hade tagit sin början under 1849 och bidragit till den politiska kontrarevolutionen.

I detta sammanhang Marx insåg behovet av att se över sin politiska ekonomi och företa en grundlig undersökning av den teoretiska tradition från vilken den har hämtats.

Marx tidiga föregångare

Politisk ekonomi utvecklades som studiet av skapandet av och fördelningen av välstånd inom kapitalismen. Vetenskaplig politisk ekonomi var den del som erkände att den enda källan till ny rikedom (om vi bortser från naturen) har sitt ursprung i arbetets aktivitet. Det är verksamheten hos människor som bearbetar råvaror vilka skapar värde.

Politisk ekonomi framträdde för första gången på 1500-talet, främst i England och Italien. I detta tidiga skede av kapitalismens utveckling var de flesta författare upptagna med dagsaktuella ställningstaganden och att få statligt stöd för handelns främjande. Teorin ägnade sig huvudsakligen åt byte, cirkulation och pengar, inte produktionen av värde. Vinsten uppfattades inte som att den hade sitt ursprung i produktionen av nytt värde utan i att köpa billigt och sälja dyrt.

Utrikeshandeln och, i praktiken, tidiga kapitalstockar hade ackumulerats på detta sätt. Först när den kapitalistiska marknaden bröt ned de gamla skråna och därmed gav upphov till spontan prisbildning blev det möjligt för politiska ekonomer för att analysera prisbildningen och ställa frågan: Hur bestäms varors värde?

Det första stora framsteget kom från en engelsk aristokrat – William Petty, som skissade ett utkast till en arbetsvärdeteori. Han hävdade år 1662: ”*Om en man kan föra till London ett uns av silver ur Perus jord på samma tid som han kan producera en bushel majs, då är det ena det naturliga priset på det andra.*” Formulerat på ett annat sätt, beror storleken på en varas värde på mängden arbetskraft som förbrukas i dess produktion.

Men det var Adam Smith som skulle avsevärt förbättra Petty och inleda eran av klassisk politisk ekonomi med sin *The Wealth of Nations* (Nationernas välstånd) som publicerades 1776. Smith var den framväxande industriella bourgeoisins första teoretiker. Hans stora framsteg låg i hans förståelse av arbetsdelningen och dess betydelse för att öka arbetets produktivitet. En av Smiths stora förtjänster var att fastslå det industriella arbetets betydelse och dess överlägsenhet över jordbruk och handel och därigenom flytta fram bourgeoisins sak. Han var den förste att tydligt uttrycka samhällets uppdelning i tre stora klasser – arbetare, kapitalister och jordägare.

Smith fokuserade direkt på arbetsvärdeteorin och befriade den från många av de förvillelser som Petty och andra hade utbroderat den med. Gentemot sina kritiker påvisade han att likvärdiga produkter byts därför de innehåller lika mängder arbete. Men Smith gick bara halva vägen i tillämpningen av denna teori. Han kunde bara se att den gällde där produkter, objekt, byttes mot varandra. Smith kunde inte se hur detta påverkade bytet mellan arbetare och kapitalister där inget byte av produkter ägde rum, utan snarare ett byte av lön mot förmåga att arbeta.

På så vis ställdes Smith inför den klassiska politiska ekonomins olösliga motsättning. Nämligen, ifall arbetet är den enda källan till värde, och om produkter byts på basis av att de innehåller lika stora mängder arbete, uppstår frågan: ”Hur ska detta förenas med det faktum att lönearbetare inte erhåller hela summan av det värde som skapats genom hans arbete, utan måste avstå en del av det till kapitalisten?” (Engels). Värdelagen borde ange att arbetarnas löner motsvarade det fulla värdet av hans arbete eller produkten av hans arbete. Ställd inför denna motsättning sa Smith helt enkelt arbetsvärdelagen inte var tillämplig i bytet mellan kapitalisten och arbetaren.

Den klassiska höjdpunkten

Det var upp till David Ricardo, en ung börsspekulant som dragit sig tillbaka och blivit teoretiker, att gå utöver Smith. År 1819 publicerade han sin *On the Principles of Political Economy and Taxation* (Principer för den politiska ekonomin och beskattning). Ricardos liv och studier sammanföll med tiden för den industriella revolutionen i England. Han var den teoretiska förkämpan för den industriella bourgeoisie gentemot den bakåtsträvande jordägande aristokratin. Den senares ansträngningar att skydda sina artificiellt höga spannmålspriser efter kriget med Frankrike, hindrade ackumuleringen av industriellt kapital, inte minst genom att fördyra arbetarnas kostnader för livsmedel. Ricardo erkände förbehållslöst den nya teknikens enorma stimulans för arbetsproduktiviteten och ställde sig på de historiska framstegens sida i förfäktandet av dess sak. Politiskt var Ricardo en social reformator. Han trodde att den harmoniska ”produktiva utvecklingen av mänskligt arbete” var möjlig och det högsta goda. I motsats till Smith erkände Ricardo att arbetsvärdeteorin kunde tillämpas på kapitalismen självt. Den gällde för utbytet av varor mellan kapitalister. Allt värde i dessa produkter kom från arbetet, från arbetarklassen.

Hur förklarade då Ricardo var vinsten kom ifrån? Han menade att snarare än att utgöra nytt värde tillagt för att förklara vinsten, uppstod denna på bekostnad av lönerna. Ricardo antog att den massiva produktivitetensökning han noterade innebar att lönerna skulle bli lägre på grund av det faktum att kostnaden för att producera livsuppehållande varor skulle minska. Vinsten skulle därför härröra från det faktum att andelen av värde som gick till löner skulle vara lägre än helheten, skillnaden – mervärdet – var vinst.

Även Marx skulle komma att belysa svagheten hos Ricardos teori hade den en revolutionär förtjänst. Den angav tydligt att kapitalistens vinst inte kom från någon annan källa än arbetarens arbete. Även Ricardo inte löste den politiska ekonomins motsägelse belyste han den i skarpast möjliga ljus och bourgeoisie tackade honom inte för det; som en sådan, John Cazenove anmärkte 1832:

”Att arbetet är den enda källan till rikedom verkar att vara en lära lika farlig som den är falsk, eftersom den på olyckligt sätt ger ett handtag åt dem som skulle vilja framställa egendom som tillhörig de arbetande klasserna och den andel som erhålls av andra som rån eller bedrägeri gentemot dessa.”

Apologier och utopier

Marx hävdade 1873 att ”I den mån som den politiska ekonomin är borgerlig ... kan den bara utgöra en vetenskap så länge klasskampen förblir latent eller endast yttrar sig i enstaka och sporadiska fenomen.” Ändå hade vid 1830 bourgeoisie i Frankrike och England erövat den politiska makten och under det kommande årtiondet tog sig klasskampen allt hotfullare former. Effekten av arbetarklassens allt mer utvecklade kamp mot kapitalismen var omedelbar

och dramatisk. ”I stället för opartiska forskare klev där in hyrda proffsboxare; i stället för äkta vetenskaplig forskning, dåligt samvete och apologetikens småskurna syften”. (Marx)

Bland de hyrda proffsboxarna på området återfanns JB Say, Senior och Bastiat. I syfte att försöka att rättfärdiga utvinnandet av vinst och förneka arbetarnas roll i skapandet av den, rotade dessa apologeter fram alla gamla misskrediterade åsikter och uppfann dessutom nya. En favorit, älskad av Senior, var den som såg vinsten som belöning för ”*abstinens*” av kapitalisten som ackumulerade kapital genom att avstå från att omedelbart tillfredsställa sina egna personliga behov. De föregående 300 årens historia skrevs om för att bevisa, med Mehrings ord: ”att en gång i tiden fanns det en elit av flitiga män som samlade på sig rikedom och en massa lata oduglingar som slutligen inte hade kvar något att sälja utom sina egna skinn ...”

Många tidiga utopiska socialister såsom W. Thompson, John Gray och John Bray tog Ricardos arbete på orden och drog slutsatsen arbetarna ”*rånades*” på värde som rättmätigt tillhörde dem. Deras paroll, även rest av proudhonisterna i Frankrike var ”*arbetarens rätt till arbetets fullständiga resultat*”. Vetenskapligt representerade dessa författare ett steg tillbaka jämfört med Ricardo. Ricardo hade försökt att integrera alla kapitalismens drag i en sammanhängande förklaring. Löner, vinst, pengar och kapital erkändes alla som väsentliga och nödvändiga inslag i helheten. Å andra sidan ville Thompson och kompani behandla endast arbetsvärdelagen som verklig. Varje annan kategori, till exempel vinst och pengar, sågs som falskt, överkligt och onödigt. De bröt inte med Ricardo teoretiskt utan satte bara ett moraliskt plus en moralisk plus där Ricardo såg ett minus och vice versa. För dem motsade mervärdet arbetsvärdeteorin och betraktades därför som illegitim.

Marx bröt beslutsamt med allt detta under sina studier i British Library. Inte allt på en gång, utan gradvis steg för steg; inte genom att vända ryggen åt tidigare erövringar, utan genom att assimilera dem och i lika mån förkasta fel, apologier och utopisk ensidighet. På detta sätt skulle Marx göra de nödvändiga upptäckter som överlämnade den klassiska politiska ekonomin till sin grav.

Marx upptäckter

Under sin exil i Paris år 1844 skrev Marx de *Ekonomiska och filosofiska manuskripten*. I avsnitten där han utsätter den politiska ekonomin för granskning, hade Marx ännu inte nått Ricardos nivå. Han förkastar arbetsvärdeteorin och håller även med den vulgäre apologeten JB Say mot Ricardo. Men under en sexveckorsperiod i Manchester tillsammans med Engels, under sommaren 1845, studerade Marx politisk ekonomi och verkar ha accepterat arbetsvärdeteorin. Detta framgår av hänvisningar till den i *Den tyska ideologin* (1846). När Marx angrep proudhonismen i *Filosofins elände* (slutet av 1846) är han en ricardian, men med en viktig skillnad. Till skillnad från Ricardo, betraktar inte Marx det kapitalistiska produktionssystemet eller det borgerliga samhället som naturligt och slutgiltigt.

Att basera sig på ricardianska ekonomin skulle leda till ofrånkomliga fel i *Kommunistiska manifestet*, i synnerhet tron att kapitalismen bara kunde expandera till kostnaden av absolut försämring av arbetarnas levnadsstandard till följd av lönernas och vinstens oförmåga stiga tillsammans och oförmåga att skilja mellan konjunkturcykeln och långvariga faser av expansion och depression.

Den tidigare skulle Marx senare korrigera, men det sistnämnda kom han aldrig att komma till botten med, endast därför att hans studier av de generella frågorna inte skulle ge honom någon

tid att utveckla en systematisk kristeori.

Trots dessa svagheter, oundvikliga vid detta stadium, var styrkan hos det *Kommunistiska manifestet* erkännandet av det oundvikliga med sammanbrott inom kapitalismen. Denna aspekt skulle Marx aldrig revidera, utan bara ge en djupare, mer vetenskaplig mening.

Den mest intensiva perioden av forskning för Marx var 1850-1853, då han fyllde 24 stora anteckningsböcker om politisk ekonomisk teori och data. Mellan då och 1857 ägde det rum många och varierande avbrott, till exempel medarbetandet i den chartistiska ledaren Ernest Jones *Peoples Paper*. År 1857 kom den länge väntade "kraschen" och detta gav Marx den nödvändiga impulsen att än en gång ägna hela sin uppmärksamhet åt politiska ekonomi och formulera sina slutsatser och nya upptäckter.

Från slutet av sommaren 1857 till våren 1858 arbetade Marx intensivt, ofta fram till fyra på morgonen på vad som var ett utkast till *Kapitalets* första volym. Marx extraherade några av slutsatserna och publicerade dem i början av 1859 som *Bidrag till kritiken av den politiska ekonomin*, som var en fokuserad sammanfattning av frukterna av åtta års forskning. Det fanns en rad genombrott i hjärtat av *Grundrisse* (Grunddragen), som senare skulle få sin plats i *Das Kapital*. Den första stora upptäckten var det av "abstrakt arbete" och dess åtskillnad från konkret, nyttigt arbete. Från ett håll är värdet av en vara är den mängd samhällsligt nödvändigt arbete som har gått i sin produktion. Å andra sidan, bestäms värdet av en vara, kvalitativt, av abstrakt mänskligt arbete. Det vill säga, varor är producerade av privat arbete och kan bara bli jämförbara med varandra i den mån folk på marknaden abstraherar från den konkreta och specifika karaktären av det arbete som har gått till varje vara. I utbytet görs arbetet jämförbart, reducerar det till en gemensam, social karaktär. Denna kvalitet hos varan som abstrakt arbete framträder endast i form av bytesvärde då varorna ställs i relation till varandra.

Denna distinktion mellan bytesvärdet och bruksvärdet hos en råvara tillämpades strikt först av Marx. Det gav nyckeln till hans andra stora upptäckten – arbetskraft. Före Marx hade den politiska ekonomin bara talat om "arbete" och betraktat det som antingen som ett bruksvärde eller bytesvärde. Ricardo och Smith hade aldrig kunnat förena förekomsten av vinsten med det faktum att lönerna skulle motsvara det fulla värdet av arbetets resultat. Marx svar på detta, som kan återfinnas i *Grundrisse*, ligger i den unika karaktären av en viss vara – arbetskraft. Med denna term klargjorde Marx att vad arbetaren säljer till kapitalisten är inte ett resultat utan en förmåga att arbeta. Men kapitalisten är verkligen intresserad av att använda denna kapacitet (bytesvärdet) till aktivitet. Den senare aspekten är den användbara sidan, eller varans bruksvärde. Användningen värde denna verksamhet arbetet har den fördelen att skapa nytt värde. Men – och här är det viktigaste – det värde som skapas är större än som krävs för att betala för arbetarens lön.

Engels förklarar:

"Den kapitalistiska sätter nu sin arbetare i arbete. Inom en viss tid kommer arbetaren att ha levererat så mycket arbete som motsvaras av hans veckolön, Antag att veckolönen för en arbetare motsvarar tre arbetsdagar, så om arbetaren börjar på måndag har han på onsdag kväll ersatt kapitalisten det fulla värdet av den lön som betalats ut. Men slutar han då att arbeta? Ingalunda. Kapitalisten köpt hans veckoarbete och arbetaren måste fortsätta att arbeta under de tre sista dagarna av veckan också. Arbetarens merarbete, utöver den tid som krävs för att ersätta hans lön, är källan till mervärdet, till vinst ... Värdet av arbetskraft betalas i sin helhet men detta värde är lägre än det som kapitalisten kan utvinna från arbetskraften, och det är just denna skillnad, det obetalda arbetet, som utgör kapitalistens andel. Genom dessa enkla, men briljanta illuminationer överskred

Marx med en gång gränserna för borgerliga klassiska politiska ekonomin och gjorde socialismen vetenskaplig.”

Kapitalistiska kriser

Marx själv ansåg att den största effekten av hans arbete var att fastställa de orsakssamband som leder till oundvikligheten av ekonomiska sammanbrott inom kapitalismen. Den form detta sammanbrott tog var lagen om profitkvotens tendens att falla. Marx beskrev denna lag på följande sätt ”... *i alla avseenden den viktigaste lagen i moderna politiska ekonomin och den mest väsentliga för förståelsen de flesta svårigheter.*”

Marx föregångare var inte omedvetna om profitkvotens tendens att falla. Smith försökte förklara det som en följd av konkurrens mellan enskilda produktionsgrenar. Ricardo ifrågasatte detta helt riktigt därför att samtidigt som konkurrensen verkligen skulle leda till den eller den fabriksägarens minskande vinster, skulle det bara innebära att någon annans ökade. Vad det inte förklarade var varför var genomsnittliga vinstnivån sjönk. Men Ricardo försökte förklara minskningen som en följd av sjunkande produktivitet i jordbruket.

Marx avvisade detta och placerade sin teori inom ramen för ackumuleringen av industriellt kapital, och vägrade att söka yttre orsaker till minskningen. Vidare fastställde Marx att tendensen för profitkvoten att falla var en funktion av ökande produktivitet och inte tvärtom.

Profitkvoten beräknades genom att dividera det totala mervärde som skapats av det kapital som investerats i produktionen. Marx var den första att här strikt skilja mellan de två formerna av kapital. Å ena sidan konstant kapital (investeringar i maskiner, råvaror) och variabelt kapital (investeringar i arbetskraft) å den andra.

Marx visade att det konstanta kapitalets andel skulle öka på bekostnad av det variabla kapitalet, eftersom mer och nyare teknik som sköttes av allt färre arbetare, var det främsta sättet att öka arbetskraftens produktivitet. Denna process hade två motstridiga effekter.

Å ena sidan innebar ökad produktion av mervärde med färre arbetare att graden av exploatering ökade. Detta fastställdes genom att dividera mervärdet med det variabla kapitalet eftersom arbetskraften är den enda källan till värdet. Men för det andra, skulle ökningen av det konstanta kapitalet överstiga minskningen av variabelt kapital eftersom kostnaden för nya maskiner skulle överstiga besparingarna i löner. Detta leder till en ökning av andelen totalt kapital jämfört med mervärdet och har på så vis en depressiv effekt på profitkvoten. Eftersom investeringsbeslut fattas av kapitalister på grundval av lönsamhet finns det en tendens för investeringar att bli mindre på grund av fallande vinstnivåer och därmed tenderar ackumuleringen att stagnera, vilket ger upphov till kriser.

Naturligtvis var Marx medveten om vad han kallade motverkande influenser. Till exempel skulle ökad produktivitet i maskinvaru-industrin kunna förbilliga det konstanta kapitalets beståndsdelar. Men denna tendens framträdande som en dominerande och avgörande sådan är oundviklig, liksom de kriser den för med sig i sitt kölvatten. Kriserna för med sig konfrontation och kamp när kapitalistklassen försöker återställa sin lönsamhet på bekostnad av arbetarnas levnadsstandard. De politiska konsekvenserna av dessa upptäckter borde vara uppenbara. Marx arbete visade att de sociala framstegens sida, av produktivkrafternas utveckling, bara kunde betjänas genom att främja arbetarklassens kamp. För Marx måste den politiska ekonomins vetenskap användas för politiska syften.

Ståndpunktstagande vetenskap

Marx bekymmer för att överbrygga klyftan mellan sin vetenskap och praktik visades på många sätt. Kanske mest uppenbara var Marx strävan efter att göra sin politiska ekonomi tillgänglig. Marx dolde inte de svårigheter som väntade en arbetare försökte att upptäcka exploateringens hemligheter: ”*Det finns ingen kungsväg till vetenskapen, och endast de som inte fruktar den tröttsamma klättringen på dess branta stigar har en chans att nå dess lysande höjder.*”

Ändå Marx var ingen obskurantist och hans brev är fulla av berättelser om den tid och omsorg han lade ner på sitt göra sitt arbete, särskilt de svåra första kapitlen i *Kapitalet* så ”populära” som möjligt. Kanske den bästa exemplet på Marx ståndpunktstagande vetenskap är *Lön, pris och profit* skriven 1865. Den skrevs och presenterades av Marx som en debatt med en engelsk utopisk socialist – John Weston. Men han avsåg också pamflett skulle tjäna – som den tidigare *Lönearbete och kapital* (1847) hade gjort – som en enkel introduktionskurs i marxistisk politisk ekonomi. Den yttersta betydelsen av *Löner, priser och profit* är att Marx genom att angripa Westons ricardianska löneteori lägger fram det vetenskapliga rättfärdigandet för fackföreningar, ”*form av arbetarorganisationer*” som Weston var emot.

Ricardo hade hävdade att löner och vinster är omvänt relaterade. Det ena kan endast stiga på bekostnad av det andra. Ökade vinster för kapitalisterna skulle sätta hård press nedåt på lönerna. Lassalle, den inflytelserika tyska utopiske socialisten, utvecklade utifrån detta den ”*järnhårda lönelagen*”. I april 1863 skrev han:

”Den järnhårda ekonomisk lag som bestämmer lönerna under dagens rådande villkor, i namn av utbud och efterfrågan på arbete, är följande: att den genomsnittliga lönen alltid förblir inte är högre än den nivå av utkomst som krävs för existens och reproduktion ... ”

Med smärre variationer accepterade Marx och Engels själva denna teori fram till åtminstone 1848 och detta kan hittas i *Lön, arbete och kapital* och *Kommunistiska manifestet*.

På 1840-talet motsatte sig de som hade denna uppfattning fackföreningar med motiveringen att dessa inte kunde hindra lönerna från att falla. Utopister som Lassalle och Proudhon ställde bildandet av socialistiska samhällen i motsättning till fackföreningar. De vände förgäves ryggen åt kapitalismens lagar.

Marx sopade bort detta nonsens när han kastade överbord Ricardos vinstteori. Marx bevisade att medan det fanns en lägsta lönenivå (den summa som krävs för att reproducera arbetstagaren och familj) fanns det inget fast och låst maximum. Vinster och löner kunde stiga tillsammans. Den enda maximala gränsen för lönerna var vilken nivå som helst som inte längre tillät kapitalisterna en tillräcklig vinstnivå. Lönenivåerna återspeglade därför också styrkeförhållandena i klasskampen och arbetarnas behövde organisationer för att genomdriva sin vilja.

Marx debatt med Weston visade tillsammans med sitt tålmodigt skolande arbete i de engelska fackföreningarna Marx passionerade hängivenhet för att göra sin vetenskap till ett verktyg för frigörelse. Inte nöjd med att förklara oundvikligheten av kriser, pekade hans verk ut vägen för arbetarrörelsen att göra sin styrka gällande i samtiden.

Även om Marx hade gjort sitt stora genombrott under 1859 var det inte förrän sent in på 1867 som detta skulle dyka upp i omarbetad form som den första volymen av *Kapitalet*. Till en del var detta en följd av avbrott i hans studier. ”Herr Vogt”-affären höll honom fullt sysselsatt under hela 1860. Mellan mars 1860 och juni 1862 sägs ingenting om ekonomiska frågor i

hans brev till Engels.

Men det fanns andra skäl. Mellan 1862 och 1863 omarbetade Marx *Kapitalets* sjätte kapitel från *Grundrisse*, tillsammans med det material som skulle utgöra innehållet i *Teorier om mervärdet*. Mellan 1863-1865 skrev Marx ytterligare ett utkast för volym två och tre. De sista två åren var upptagna med ytterligare forskning och publiceringen av första volymen. Marx kallade denna senare process ”att slicka ungen ren” efter födseln.

Under de åtta åren efter *Grundrisse* var dock Marx upptagen med en hel del mer än stilistisk redigering och omformulering. Marx var framför allt upptagen med att hitta en adekvat och logisk metod för presentation av argumenten.

Efter publiceringen av *Kapitalet Volym I* år 1867 fortsatte Marx av och till sin forskning under ytterligare tio år. Marx förberedde inte själv volymerna två och tre för publicering. Denna uppgift föll på Engels, vilket han gjorde på basis av en enorm mängd av anteckningar 1885 respektive 1894. *Teorier om mervärdet* publicerades ännu senare av Karl Kautsky. Det mottagande som *Volym I* fick av den politiska ekonomins akademiska borgerliga värld, var i stort sett, förutsägbart kälkborgerligt. Vissa hävdade att det var mystiskt, andra att det var för svårt. Detta var knappast överraskande eftersom Marx underkastade dem en revolutionär kritik.

Det gensvar som *Kapitalet* fick i arbetarrörelsens avantgarde inspirerade inte alltid Marx och Engels heller. Det tyska SPD var det största och mest inflytelserika marxistiska partiet på 1870-talet. Men Engels förklarade sig besvårad av försöken av C. A. Schramm – partiets ex-Eisenach-flygels framträdande teoretiker – att komma till klarhet med värdeteorin. Most, den ex-lassaleanska flygelns intellektuell, hade ”kondenserat hela Kapitalet utan att förstå något av det” sa Engels.

Vägen till vetenskap var, som Marx sa, en utmattande sådan som fått många att vackla. Ändå förblir förståelsen av Marx politiska ekonomi av central betydelse för arbetarklassen.

Kapitalet är inte en ekonomisk ”lärobok” eller en uppsättning av torra formler. Den blottlägger den kapitalistiska exploaterings hemligheter och ger vetenskaplig bekräftelse för att kapitalistiska kriser är oundvikliga, och att socialismen därför inte bara möjlig utan en nödvändighet för den progressiva rekonstruktionen av samhället. Framför allt är det en bok vars sista kapitel fortfarande återstår att skrivas. Som Rosa Luxemburg så värtaligt sammanfattat Marx bidrag:

”Den marxistiska läran är ett barn av borgerlig ekonomi, men dess födelse kostade modern livet. I den marxistiska teorin har ekonomin nått sin fulländning, men också sitt slut som en vetenskap ... ekonomins sista kapitel kommer att vara världsproletariatets sociala revolution.”

Keith Harvey

För översättning svarar *Anders Hagström*